Mutakalo • Mveledziso ya Mahayani • Mishumo • Tsireledzo na Vhutsireledzi • Pfunzo

Vuk'uzenzele

Vha i diselwa nga Vhudavhidzani ha Muvhuso (GCIS)

Tshivenda/English

Shundunthule 2015

Siațari 5

Mbekanyamushumo ntswa ya u fhata i sika mishumo

Siațari 8

khwinisa muvhuso wapo

Vho Ongezwa Manyathi

Nga murahu ha minwaha ya 15 ya muvhuso wapo, zwitshavha zwa Afrika Tshipembe zwi khou wana tshumelo ya khwine ya zwa madi, tshampungane na mudagasi.

veledziso ya zwa dzinn<u>d</u>u yo bveledzisa zwitshavha zwi tshilaho zwine zwa vha na zwiimiswa zwi ngaho dzikhireshe, kiliniki na zwikolo.

Muvhuso wo thutha nndu dza vhudzulo zwaho kana mikhukhu ya tshivhalo tshi todaho u swika 500 ye ya imelwa nga nndu dza vhukuma dzo khwathaho, wa disa na tshumelo ya ndeme kha minwaha mitanu yo fhiraho.

Ro no swikela zwinzhi tshe ra wana dimokirasi sa phindulo ya ndaela ya uri hu do vha na dzinndu, vhutsireledzi na u digeda, sa zwe zwa buliwa kha Thendelano Mviswa," Vho ralo Muphuresidennde vho Jacob Zuma.

Vho vha vha tshi khou amba kha Guvhangano la Mirado ya Lushaka (NMA) la Dzangano la Muvhuso Wapo wa Afurika Tshipembe (Salga) le la farelwa Midrand zwenezwino. NMA ndi mutangano wa vharangaphanda vha muvhuso wapo wa u sedza kha zwo swikelwaho khathihi na u wana ndila dza u khwathisa na u khwinisa

Muphuresidennde Vho Jacob Zuma vha ri huna zwinzhi zwine zwa kha di tea u itiwa u itela u khwinisa matshilo a maAfrika Tshipembe.

tshumelo dza muvhuso wapo.

Thero ya khonfaretse ya nanwaha yo vha i "U pembelela minwaha ya 15 ya Muvhuso Wapo wa Dimokirasi. Ri tshi khou humela murahu kha zwa ndeme u itela u tanganyisa na u khwathisedza mveledziso na dimokirasi yapo i sedzaho kha vhathu."

Muphuresidennde vho ri hu khou vha na mvelaphanda kha vhunzhi ha zwitshavha sa izwi vha tshi khou wana tshumelo dza ndeme.

"U bvisiwa ha Mbalavhathu ya 2011 zwo

khwathisedza maga mahulwane o dzhiwaho kha u nea tshumelo dza ndeme. Maitele haya a u gonya a khou khwathisedzwa nga muvhigo wo fhiraho wa muvhalelano wa mimasipala u si wa zwa masheleni we wa bviswa nga dzi 2 Khubvumedzi 2014," vho ralo.

U ya nga ha muvhigo, tshumelo dze dza netshedzwa nga mimasipala dzo fhungudza

Muvhigo u sumbedza uri miţa ya 5.3 wa milioni i khou wana tshumelo dza ndeme nga fhedzi na vha 11.8 wa milioni vhane vha wana tshumelo dza ndeme dza madi, ngeno vha 2.5 wa milioni vha tshi khou vhuelwa nga thikhedzo ya vha shayaho. Miţa i shayaho ndi iyo ine ya tea u fhiwa zwinwe murahu kana u fhungudzeliwa mbadelo dza tshumelo.

Miţa ya vharengi vha milioni dza fumi vha khou wana tshumelo dza soredzhi na tshampungane u bva kha mimasipala Afurika Tshipembe, na uri 31.1% ya miţa iyi ya vharengi vha a kona u swikela zwa ndeme zwa soredzhi na tshampungane nga fhedzi.

"Naho matshilo a vha dzimilioni o shanduka lu pfadzaho, hu na vhanzhi vhane vha kha di vha vho lindela, vhane vha tama u vhona matshilo avho a tshi khwinisea.

Vha toda madi, mudagasi, nndu, bada, na zwikolo zwavhudi tsini na mahaya avho," vho ralo Muphuresidennde Vho Zuma.

TSHITORI TSHAVHUDI TSHA AF-RIKA TSHIPEMBE

Muphuresidennde vho vhudza vhurumelwa uri zwivhuya zwinzhi zwo itea Afurika Tshipembe kha Minwaha ya 20 ya Mbofholowo yo fhiraho na uri shango li na tshitori tshavhudi tsha u anetshela.

"Hetshi ndi tshitori tsha u vha na ndavha, muvhuso u shumaho we wa shuma nga vhutali na u dinetshedzela nga tshomedzo dzenedzo thukhuthukhu u itela u disa tshanduko dzi vhonalaho nahone mbuya matshiloni a vhathu.

"Hetshi ndi tshitori tsha mushumo wavhudi na senthara dza vhukoni dze dza bvelela u ya nga vhuphara kha shango lashu, kha mavundu

Tsho iswa phanda kha siaṭari 2

ndeme ya pfunzo Afrika Tshipembe khwathisa

Vho Allison Cooper

Muhasho wa vhukati wa Pfunzo ya Mutheo u khou shumesa u itela u khwinisa ndeme ya pfunzo kha shango lothe, nga maanda zwi tshi da kha mbalo, saintsi na thekhinolodzhi.

ha muţangano wa vhuraru wa Ţafulani we wa farwa zwenezwino wa Mbalo, Saintsi na Thekhinolodzhi (MST) Minisiţa wa Pfunzo ya Mutheo Vho Angie Motshekga vho ri naho zwinzhi zwi kha di tea u itiwa u itela u khwinisa u shela mulenzhe ha vhana na u bvelela kha MST, a huna u timatima uri zwihulwane zwo no itiwa.

Muhasho wo no thoma Khethekanyo ya MST ine i khou shuma yo fhelela nahone nga u diimisela. Ndi vone ine va khou tutuwedza pulane ya khwiniso ya MST ine zwazwino i kati na u vusuludzwa.

"Pulane dzi kati dza u fhelisa magavhelo ane a itwa ho sedzwa nyimele a zwikolo zwa Dinaledi na zwa thekhiniki uri hu shumiswe sisiţeme ntswa yo ţanganelaho ya gavhelo lihulwane - Gavhelo line la vha lo Sedza Nyimele la MST- na nyambedzano dzi khou farwaho na Vhufaragwama ha Lushaka dzo no vha kule," vho ralo.

Dinaledi ndi vhurangeli ha DBE ho sedzesaho kha mbalo na saintsi.

U dadzisa kha izwo, Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo yo laela Lebo ya MST ya Mvelele Khulwane nga Tshihadu uri i bveledze siţirathedzhi tsha tshifhinga tshilapfu u itela u khwinisa ndivho ya vhadededzi vha thero

"Ļebo ya MST i do bveledza ndila dza u tutuwedza u shelesa mulenzhe ha vhagudi na uri vha do dzudzanya pulane ya sekithara ine ya knou togea u itela mavnekanyele o dzudzanyeaho na nyengedzo ya tshivhalo tsha u phasa," vho ralo Minisiţa Vho Motshekga.

U KONA U LANGA KHAEDU

Minisița na Mufarisa Minisița Vho Enver Surty vho amba ngaha khaedu dzi na tshivhalo dzi tshimbilelanaho na MST nga tshifhinga tsha musi hu na Mutangano wa The New Age zwenezwino. Hezwi zwo katela u netshedzwa ha tshomedzo, vhukoni ha vhadededzi, vhutoli na thikhedzo.

Tshigwada tsho dovha tsha wana uri mavundu ha na pulane dzo fhelelaho dzo dzudzaniwaho u itela thikhedzo ya nga nnda kana vhufarisani na sekithara dza phuraivethe kana zwiimiswa zwi sa shumeli

Minisita wa Pfunzo ya Mutheo Vho Angie Motshekga.

Tsho iswa phanda kha siatari 4

NYANGAREDZO

Thandululo ntswa dza mveledziso u itela muvhuso wapo u shumaho

Vho Ongezwa Manyathi

Minisita wa Muhasho wa Tshumisano va Mavhusele na zwa Sialala Vho Pravin Gordhan vho tutuwedza vhurumelwa he ha vha ho dzhenela Guvhangano la Mirado ya Lushaka (NMA) la Dzangano la Muvhuso Wapo wa Afrika Tshipembe (SALGA) uri vha bveledze zwinzhi nga zwituku.

▼ha tshipitshi tshavho tsha NMA ngei Midrand zwenezwino, Minisiţa vho ri: "Ri na tshikalo tsha zwa masheleni Afrika Tshipembe. Mbudziso ndi ya uri vha shuma hani zwinzhi nga zwituku, na uri kha minwaha minzhi idaho, ndi luimbo lune vha do vha vha tshi khou lu pfa."

Afrika Tshipembe sa lifhasi lothe, li khou ţangana na khaedu dza ikonomi dzi kondaho. Hezwi zwi amba uri muvhuso wo fhelela, nga maanda muvhuso mveledziso uri u kone u ņea tshumelo kha

Kha u lingedza u ţuţuwedza mimasipala uri i navhise mihumbulo, vhaimeleli vha si gathi vha masipala vho kovhelana thandululo ntswa dza mveledziso na vhashumisani ngavho kha SALGA NMA.

"U shuma nga ndila ntswa ya mveledziso ndi zwa ndeme kha u shumana na khaedu dza muvhuso wapo. Ri lushaka lwa u shumisa ndila ntswa dza mveledziso ngeno manwe mahumbulwa maswa a mveledziso a tshi bva mahayani tshothe a shango lashu," zwo ambiwa nga Vho Thuli Radebe vhane vha vha CEO ya Sethara ya Afrika Tshipembe ya Tshumelo ya Tshitshavha ya Ndila ya Ntswa dza Vhutali (CPSI).

Vho ri nwaha munwe na munwe shango ļi vha ţhanzi ya u bveledzwa ha zwithu zwiswa nga vhathu nga kha Zwiphuga zwa CPSI, hune vhawini vhanzhi vha bva kha mivhuso yapo.

U SHUMA NGA NDILA YA **MVELEDZISO ZWÍ SENDEDZA** TSHUMELO KHA VHATHU

Vhunzhi ha mimasipala vha shumisa ndila ntswa dza mveledziso u netshedza tshumelo zwitshavhani. Tsumbo nthihi ya masipala ndi Yunithi ya Madi na Tshampungane ya Masipala wa eThekwini

Yunithi ya EWS i langa madi na tshampungane kha Masipala wa eThekwini, na uri yo shuma na, ndi tshi tou topola, Mutheo wa Vho Bill na Vho Melinda Gates, na Bannga ya Lifhasi.

Nga 2014, yunithi yo wina Tshiphuga tsha 2014 tsha Stockholm Industry Water nge vha vha "Tshiimiswa tsho shumesaho nga ndila ntswa ya mveledziso na u konesa kha Afurika." Vho Dave Wilson, muam-

wapo, u tea u da na thandululo ntswa dza beli wa yunithi ya EWS vho ţalutshedza zwa u shumisa khontheina dza zwikepe dzo khwinisiwaho sa zwiimiswa zwa u dithusela khazwo u itela u tandulula khaedu ya tshampungane zwitshavhani zwa vha vhudzuloni zwaho.

Dzikhontheina hedzi dzine vha shumisa vhe vhanzhi dzi vhuedza zwitshavha zwa vha vhudzuloni zwaho zwi todaho u swika 600.

"Hezwi zwitshavha zwo no vheiwa ito nga masipala uri zwi do wela kha mveledziso ya nndu dza vhukuma dzine dza do fhaţiwa," vho ralo Vho Wilson.

U swika zwino, zwiimiswa zwa u dithusela khazwo zwi swikaho 1 100 zwo no vheiwa zwitshavhani zwa 600 kha masipala wa eThekwini, na uri tshithihi tshi shumiswa nga vha mikhukhu ya 50 kha rediasi ya mithara dza 200.

"Masipala iyi i thola vhathogomeli na vhaofisiri vha davhidzanaho na tshitshavha u itela u thogomela hezwi zwiimiswa. Mabammbiri a bungani na zwisibe zwi netshedzwa nga yunithi," vho ralo Vho Wilson.

Nga nndani ha u sika mishumo na u tutuwedza mveledziso ya mabindu matuku, hei thandela i tsireledza mutakalo wa zwitshavha zwapo.

Dorobo yaTshwane ndi munwe masipala u khou shumisaho ndila ntswa dza mveledziso kha u khwinisa matshilo a vhathu nga kha zwe vha thoma zwa thekhinolodzhi ya didzhithala zwine zwa pfi Project Isizwe.

Project Isizwe yo no phadaladza saithi dza 600 dza Wi-Fi u swika zwino, hune vhathu vha milioni mbili vha a kona u i shumisa. U ya nga ha masipala, vhathu vha anganyelwaho milioni tharu vha do vha vha tshi vho kona u swikela Wi-Fi mafheloni a 2015.

"Vhutumanyi ha inthanethe vhu tea

u vhoniwa sa ndisedzo ya ndeme ya tshumelo. Mirafho yo no vha ya vhathu vhaswa, zwi ambaho uri muvhuso u tea u tshimbila na zwifhinga, nga maanda zwi tshi da kha vhathu vhaswa," vho ralo Meyara Muhulwane vha Tshwane, Vho Kgosientso Ramokgopa.

Nga Lara mahola, Dorobo yo thoma Tshwane Wi-FiTV ye ya vha i tshi vho ţalelwa nga vhathu vha miļioni nthihi nga Luhuhi nanwaha.

Tshwane Wi-FiTV i hasha muzika, mafhungo a zwino, zwa mabindu, vhurereli, mishumo na mitambo.

"Vhabveledzi vha dzifilimu dza Wi-Fi ndi vhanwe vha vhe vha vha sa shumi kana vha tshi ita zwishumo zwi sa divhalekani, vho ralo Vho Ramokgopa.

Lunwe luvhande lwa ndila ntswa dza mveledziso dze dza thomiwa nga Dorobo ndi DigiMbizo, ndi hune vha netshedza mafhungo nga didzhithala a dziIzimbizo dzine muvhuso wa vhukati wa dzi fara kha shango lothe u itela u amba na zwitshavha thwii vho livhana zwifhatuwo.

"DigiMbizo i konisa uri zwitshavha zwa Tshwane vha fare Imbizo na meyara vho digeda mahayani avho," vho ralo Vho Ramokgopa.

Mirado ya zwitshavha vha a kona u shumisa Twitter u thwithela mbudziso dzavho kana manonoreo avho kha Meyara vha tshi khou shumisa hashtag #DigiMbizo kana #AskRamokgopa hune vha wana phindulo nga u ţavhanya.

Nga kha DigiMbizo, masipala u kona u swikela zwigwada zwa vha re kha zwa vhudavhidzani vhukene vhane a vha anzeli u dzhenela foramu dza maitele e a vha a tshi shumiswa, vho ralo Vho Ramokgopa vha tshi talutshedza.

"Zwi ri thusa u vha na vhulavhelesi ha vhudipfi ha tshitshavha na u khwinisa luvhilo lune ra tandulula ngalwo thaidzo."

Tsho bva kha siatari 1

na kha muvhuso wapo."

Muphuresidennde vho tutuwedza mivhuso yapo uri i shumisane na uri i kovhelane ngudo dze dza gudwa.

"Hu na mimasipala ine ya khou shuma zwavhudi, sisiţeme i shumaho ya polotiki na ndaulo, ine ya vha na zwiimiswa zwa vhutola masheleni ha nga ngomu na vhulangi ha masheleni ho khwathaho,"vho ralo Muphuresidennde Vho Zuma.

Vho ri hei mimasipala yo vha na ndaulo yavhudi he tshiţafu tsha dzhiela nţha u thivhela zwa tshanda nguvhoni na vhulangi ha tshutshedzo.

Heyi mimasipala, ho amba Muphuresidennde, a i khou vhuya ya vuwa yo kondelela u sa shuma, na uri i khou dzulela u tola zwa u vusuludzwa ha mashumele na u disa maga a u lulamisa kushumele hune zwa ţodea.

"Hezwi ndi zwine mimasipala yothe ya tea u ita, ngauri muvhuso wapo u hone u itela u shumela vhathu. Ndi zwinezwo zwi sa vhuyi zwa vhudziswa."

Vho fhululedza mimasipala yoʻthe ye ya disa shanduko matshiloni a vhathu.

"Mishumo yavho i khou vhonala nahone i khou tanganedzeswa," vho ralo.

Muphuresidennde vho vhudza vhurumelwa uri vha khwinise kushumele na uri vha shumese u itela uri Afrika Tshipembe hu vhe fhethu ha khwine kha vhothe.

"Ri tea u khwinisa kha u khwinisa tshumelo dzi ngaho themamveledziso dza zwa madi, vhulangi ha malatwa na ndisedzo ya mudagasi.

"Hedzi ndi tshumelo dza ndeme dzo leluwaho dzine arali dzo netshedzwa zwavhudi, dzi do ita uri vhathu vhashu vha vhe na tshenzhemo yavhudi ya muvhuso wapo."

U SHANDUKISELA MUVHUSO WAPO KHA WA PHUROFESHENI

U itela uri muvhuso wapo u kone u tandulula dzinwe dza thaidzo dzine wa kho ţangana nadzo, u tea u langiwa nga vhathu vha re na phurofesheni nahone vho gudaho.

U ya nga Muphuresidennde Vho Zuma,

muvhuso u khou tendelana na zwa u khwinisa zwa phurofesheni na vhulangi ha masipala wapo nga u divhadza khwiniso kha mulayo wa muvhuso wapo sa Mulayo wa Khwiniso wa Sisiţeme ya Masipala.

"Hu songo vhuya ha vha na u tungunudza musi zwi tshi da kha uri vhaofisiri vha vhe vha na zwikili zwa ndeme zwi todeaho, "vho ralo. Muphuresidennde vho ri vhaofisiri vhahulwane vha masheleni, vhainzhinia na vhanwe mirado ya zwa thekhiniki vha tea u vha na zwikili na vhukoni ha zwa mushumo wavho. SALGA yo lwisa kha u khwinisa vhurangaphanda na u vhona uri hu na zwikili zwone kha muvhuso wapo nga u divhadza mbekanyamushumo dza u dubunya dzo tou itelwaho zwenezwo u itela u thusa dzikhantselara uri dzi pfesese mushumo na vhudifhinduleli hadzo khwine.

U ya nga ha Mudzulatshidulo wa SALGA, Vho Thabo Manyoni, tshiimiswa tsho kona u lingedza Mbekanyamushumo ya Mveledziso ya Vhurangaphanda ha Khorondangi.

U HUMELA MURAHU KHA ZWA **NDEME**

Kha Samithi ya Muvhuso Wapo ya Muphuresidennde ye na yone ya farelwa Midrand nga Khubvumedzi 2014, vhaofisiri vha muvhuso wapo vhothe vho tendelana kha u humela murahu kha zwa ndeme u itela u disa tshumelo ya ndeme zwitshavhani.

Mbekanyamushumo ya zwa U humela Murahu kha zwa Ndeme i sedza kha zwa u fhaţa mimasipala i shumaho, i na ndavha nahone i na vhudifhinduleli.

"Ro divhofha kha u vhona uri mimasipala i a kona u disa madi, mudagasi, phaka, mavhone a zwiţaraţani, u hwala mathukhwi, u thivha madindi, u kona u shumana na zwa u khakhisiwa ha tshumelo na thaidzo dzi kwamaho miţa kha zwiţatamennde zwa zwikolodo," vho ralo vha tshi humbudza vhurumelwa.

Vho ri mimasipala i tea u dovha ya amba na zwitshavha zwi khagala na u humisa phindulo kha zwitshavha zwine ya zwishumela.

"Ri tshi livha kha zwa u humela murahu kha zwa ndeme zwi amba u vusuludzwa ha

sisiţeme ya zwa thendara na u lwa na vhuada nga kha sisiteme ya zwa thengo ya tshumelo na zwishumiswa kha muvhuso wapo."

Muphuresidennde vho ombedzela la uri mimasipala i tea u shumesa u itela u alusa mbekanyamushumo dza u tusa vhushai sa Mbekanyamushumo ya Mushumo Tshitshavhani, ine ya netshedza zwikhala zwa zwikili na mushumo.

"U humela murahu kha zwa ndeme zwi dovha zwa kombetshedza mimasipala u khwathisa mveledziso nga u tikedza vhoramabindu vhatuku. Koporasi na vhalimi vhatuku kha dorobo dza mahayani na mivhunduni."

"Ri tea u dzulela u zwi humbula uri ndaulo ya tshitshavha i shumesaho a si tou itela u thusa kha lushaka lwa dimokirasi. I tou vha pfanelo ya ndeme."

Vho ombedzela uri masia othe a muvhuso vhuraru hao a tea u lwisa u swikela ndavhelelo dza tshumelo nga tshitshavha dzi daho nga tshifhinga hanefho tsini na hune vha dzula

"Dzi tea u netshedzwa nga tshifhinga nahone nga vhukoni nga kha vhashumeli vha muvhuso vho wanaho pfumbudzo yo teaho."

NDISEDZO YA TSHUMELO NGA DZINOMBORO:

- Phesenthe dza 95-Phesenthe ya miţa ye ya vha i tshi vho kona u swikela tshikalo tsha ndeme tsha madi nga 2012. Hei ndi nyaluwo u bva kha phesenthe dza 60 nga 1994.
- Phesenthe dza **86**– Phesenthe va miţa ye ya vha i tshi vho kona u swikela mudagasi nga 2014. Hei ndi nyaluwo u bva kha phesenthe dza 50 nga 1994.
- Phesenthe dza 83-Phesenthe ya miţa ye ya vha i tshi vho kona u swikela zwa ndeme zwa tshampungane nga 2012. Hei ndi nyaluwo u bva kha phesenthe dza 50 nga 1995.
- 9.1 wa milioni tshivhalo tsha mita ye ya vha i tshi vho kona u swikela

73 - tshivhalo tsha mimasipala ve va vha i na miţa i swikelaho mudagasi ya phesenthe dzi fhiraho 90. Hei ndi nyaluwo u bva kha masipala muthihi we wa vha u na **phesenthe** dzi fhiraho 90 dza miţa i swikelaho

zwa tshumelo ya

u hwaliwa ha

malaţwa nga 2011.

Hei ndi nyaluwo

u bva nga 2001.

Phesenthe dza 72- Phesenthe ya miţa ye ya vha i tshi vho kona u swikela zwa tshumelo ya u hwaliwa ha malatwa. Hei ndi nyaluwo u bva kha phesenthe dza 55 nga 2009.

mudagasi.

Shundunthule 2015 Vuk'uzenzele

U bva Union Buildings

Mulaedza u bvaho kha Muphuresidennde

Kha ri farane kha u lwisa u thaselwa ha vhabvannda

wenezwino ro vhona zwiwo zwi ofhisaho nahone zwi sa tanganedzei zwa khakhathi dzo livhiswaho kha vhabvanda kha zwipida zwa vundu la Kwazulu-Natal, lune zwiwo izwo zwo no pfukela kha vundu la Gauteng. Zwiwo zwi ngaho izwo zwo bvelela na ngei Soweto nga nwedzi wa Phando.

A hu na ndado kana mbiti dzine dza nga vhuya dza fha mbuno i pfalaho kha u thaselwa ha vhabvannda na u vha tswela.

Ri khou hanedzana na khakhathi nga maitele oʻthe ane a nga konadzea. U thaselwa uho hu tshinyadza mikhwa ine shango la Afrika Tshipembe la vha nayo, zwihulwanesa thonifho kha vhutshilo ha vhathu, pfanelo dza vhathu, tshirunzi tsha vhathu na Vhuthu.

Shango lashu li ima lo khwatha kha u lwa na zwiito zwi sa todei u fana na khethululo, vengo nga vhubvo, vhathu vha dishandukisaho vhuvha siani la mbeu na vengo zwi tshi ya nga mbeu.

Ri khou swikisa ndiliso dzashu kha miţa ya vhoţhe vho ri siaho nahone ri dovha hafhu ra tamela avho vho huvhalaho u fhola nga u ţavhanya.

Ri khou humbela vhudziki, u fhela ha khakhathi na vhudifari. Zwiito zwa vhutshinyi a zwi tei u tendelwa uri zwi vhe zwone zwine zwa shumisa vhupfiwa ha vhadzulapo kha u thoma khakhathi na u tshinya.

NYAMBEDZANO

Thaidzo inwe na inwe kana mafhungo a nga ha mbilahelo dza vhadzulapo vha Afrika Tshipembe a tea u tandululwa nga mulalo na nga nyambedzano.

Mapholisa vho newa ndaela ya u shuma awara dzothe kha u tsireledza vhabvannda na vhadzulapo khathihi na u fara avho vhane vha ita zwa u tswa na avho vhane vha ita zwiito zwa dzikhakhathi.

Ri humbela zwitshavha uri zwi thuse kha u thusa mapholisa nga u nekedza zwidodombedzwa zwa zwiwo zwe zwa itea ngei Gauteng na KwaZulu-Natal u itela uri vhatshinyi vha nekedzwe phanda ha mulayo.

Ri livhuwa vharangaphanda vha vhurereli, zwiimiswa zwi si zwa muvhuso na vhanwe vhashelamulenzhe vhane vha khou nea thikhedzo ya vhuthu kha avho vho shakuliswaho.

Naho ri tshi khou lwisa u thaselwa, ri na nzhele nazwo, ri khou pfesesa manwe a mafhungo o ambiwaho nga vhadzulapo vha Afrika Tshipembe vho kwameaho.

Ri ombedzela muhumbulo wa uri vhadzulapo vha Afrika Tshipembe a vha na vengo zwi tshi ya nga vhubvo. Arali vho vha vhe nalo, ro vha ri tshi do vha ri si na tshivhalo tshi re ntha tsha vhabvannda vhane vho no vha na vhushaka kha vhupo ho yaho nga u fhambana kha shango, dzidoroboni, doroboni khulwane na ma-

hayani

Hu na mafhungo a ikonomi ya matshilisano o sumbesdziswaho ane a khou tea u lavhelelswa.

Mafhungo ayo a katela mbilahelo nga ha vhabvannda vha siho mulayoni na vha si na manwalo a thendelo kha shango, u engedzea ha tshivhalo tsha mavhengele kana mabindu matuku a dzhiiwaho nga vhabvannda na kuhumbulele kwa uri vhabvannda vha a ita zwa vhutshinyi kana u vhanga vhutshinyi.

Ri tama u ombedzela uri musi vhanwe vhabvannda vho farelwa vhutshinyi ho yaho nga u fhambana, zwi a xedza na u khakhea u bula kana u dzhia vhabvannda sa vhothe vha kwamea kha zwiito zwa vhutshinyi kana u vhanga vhutshinyi kha shango.

Zwińwevho ndi zwauri, a si vhothe vhabvannda vhane vha dzula shangoni lashu vha re mulayoni.

Vhunzhi havho vho da kha shango lashu lwa mulayo nahone vha a shela mulenzhe kha ikonomi na mveledziso ya matshilisano ya shango. Vhanzhi vha disa zwikili zwine zwi a konda u wanala zwine zwa thusa kha u bveledzisa ikonomi nahone vho tanganedzwa zwihulwanesa u dzula kha shango lashu.

Vhanwe vho da kha shango la Afrika Tshipembe sa dzitshavhi vha tshi khou shavha phambano na dzinndwa kha mashango ane vha bva khao, sa enea maitele mathihi ane vhadzulapo vhanzhi vha tutshela shango lavho la Afrika Tshipembe nga zwinwe zwiitisi vha vho ya vha dzula kha manwe mashango ngomu ha dzhango na u fhira afho.

Ro farwa zwavhudi, nga khuliso na thonifho nga vhakomana na dzikhaladzi u bva kha dzhango lothe. Ri nga si vhuye ra lala ro hangwa thuso ya zwiliwa na vhuthihi.

Thikhedzo ya Mashango ane a vha maledzani a re Tshipembe ha Afrika na vha Dzangano la Vhuthihi ha Afrika yo vha i ya vhuthogwa kha u wana vhudilangi na demokirasi ine ra khou diphina ngayo namusi.

VHUDIFHINDULELI

Malugana na izwo, muvhuso u do bvela phanda na u ita mushumo wawo khathihi na u swikelela vhudifhinduleli hashu na vhudiimiseli sa mirado ya Mbumbano ya Afrika na Mbumbano ya Dzitshaka.

Tshavhi na vhabvannda vha do newa thikhedzo i tshimbilelanaho na milayo na maitele a tshakatshaka, na thikhedzo ya Khomishini ya Niha ya Dzitshavhi ya Mbumbano ya Dzitshaka.

Ri khou humbela zwitshavha zwashu uri zwi tikedze na u tsireledza dzitshavhi na vhabvannda.

Ndo ta dziMinisiţa dza Mapholisa, dza Tsireledzo ya Shango na dza Muhasho wa Muno uri dzi shume na muvhuso wa vundu la Kwazulu-Natal, kha u fhedza dzikhakhathi na u vhuisa tshiimo ngonani. Vho shuma zwavhudi fhedzi thaidzo ine ya vha hone i toda thandululo ya tshifhinga tshilapfu nahone yo dziaho.

Nga zwenezwo ndo ta vha tshigwada tshothe tsha Tsireledzo ya Vhulamukanyi ha Vhutshinyi na vha Tshigwada tsha Tsireledzo kha u shumana na aya mafhungo nga vhudiimiseli, vho tanganelana na dziMinisita dza Mveledziso ya Matshilisano, dza Mbambadzo na Ndowetshumo na Mveledziso ya Mabindu Matuku.

ZWITSHAVHA

Tshigwada tsha Tsireledzo na mihasho ya ikonomi tsho no di thoma u shumana na fhungo ilo, tshi tshi khou tevhedza zwiwo zwo iteaho ngei Soweto nga nwedzi wa Phando.

Zwazwino ndo vha fha ndaela ya u shuma nga u tavhanya na uri vha sedzese na vhupo ho kwameaho, zwiimiswa zwi imelelaho vhabvannda, vhubindudzi, zwiimiswa zwi sa langwi nga muvhuso na vhanwe vhashelamulenzhe kha u dzhenelela kha mbilahelo dzo nekedzwaho kha masia othe.

Muhumbulo muhulwane ndi wa u thivhela zwiwo zwine zwa nga bvelela nga u khwinisa vhushaka na u tutuwedza u tshilisana nga mulalo vhukati ha vhadzulapo na vhakomana na dzikhaladzi ngomu ha dzhango, hu di nga na vhabvannda.

Ri do dovha hafhu ra humbela tshumisano na thikhedzo u bva kha vhurumelwa ha vhabvannda ho kwameaho vhune ha vha Afrika Tshipembe. Minisita wa Muhasho wa Muno vho tangana na Vhurumelwa vhune ha vha vhurangaphanda ha Afrika zwenezwino.

Minisita wa Vhushaka ha Dzitshaka na Tshumisano vha khou bvela phanda na therisano idzi khathihi na tshumisano na Vhurumelwa vhune ha vha vhurangaphanda ha Afrika nga dzi 17 dza ńwedzi wa Lambamai.

Ri humbela Mirado ya Phalamennde kha u shumisana, kha vhupo havho, u itela u khwinisa vhushaka na u tutuwedza u tshilisana nga mulalo vhukati ha vhathu vhashu na vhabvannda.

Maga o no di dzula o vhekanywa u itela u khwinisa ndango na ndangulo ya khwine ya u dzhena kha shango lashu.

Malugana na izwo, muvhuso u khou swikelela kha u sika zhendedzi la ndangulo ya mikano, line la do langula vhupo ha mikano na hunwe fhethu hune ha shumiswa u dzhena ngaho.

Kushumele kwa Muhasho wa Muno kwo khwinisiwa hu u itela u khwinisa kha u shuma na mafhungo a mupfuluwo zwihulwanesa fhethu hu re na mikano.

Malugana na izwo, Vha SANDF vha do rumela maswole a linganaho 350 kha Muhasho wa Muno uri vha shume sa vhaofisiri vha ndangamipfuluwo mikanoni.

Zwinwe hafhu ndi zwauri, vha SANDF vho rumela vhaofisiri vha vhupileli u mona na mikano kha mavundu a sumbe u itela u thivhela zwiito zwa vhutshinyi mikanoni na u pfuka mukano nga nnda ha mulayo.

Vhadzulapo nga vha Afrika Tshipembe, Ri a ni humbela nothe uri ni dise vhudziki na vhudifari.

Ri dovha hafhu ra humbela avho vhane vha shumisa social media, uri vha dibvise kha zwiito zwa u nanisa zwiito zwa vhutshinyi kha Facebook, Twitter na zwinwe zwiko zwa vhudavhidzani.

Rothe ri na vhudifhinduleli ha u tutuwedza

matshilisano, u tshilisana nga mulalo na vhushaka havhuḍi kha shango.

Vhabvannḍa vha ri thusa kha u bveledza vhupo ha mvelele dzo yaho nga u fhambana nahone ri takalela u vha hone havho. Ri dovha hafhu ra ṭoḍa u vhona nyaluwo ya tshivhalo tsha vhaendelamashango u bva kha mashango dzhangoni na u kovhekana zwikhala zwinzhi zwa vhubindudzi sa tshipiḍa tsha u ṭuṭuwedza mveledziso ya ikonomi yo khwaṭhaho kha dzhango.

U DI DIVHA URI RI VHO NNYI SA MAAFRIKA

U pembelelwa ha Nwedzi wa Afrika zwi disa tshikhala kha rine tsha uri ri dzulele u isa phanda na u tutuwedza u di Divha uri ri vho nnyi sa maAfrika na vhushaka havhudi na vhakomana na dzikhaladzi u bva kha dzhango.

Ro tielela u pembelela Duvha la Afrika kha vundu linwe na linwe nga dzi 25 dza nwedzi wa Shundunthule.

Vhadzulapo, ri khou ni humbela nga u ditukufhadza uri munwe na munwe a dzike.

U thaselwa ha vengo nga vhubvo a zwi khou tutuwedziwa na luthihi kha shango lashu.

Tshifhingani tsha nndwa yashu ya vhudilangi ro wana thuso u bva kha mashango manzhi o fhambanaho. Vhathu vha ayo mashango a vho ngo ri shakulisa kana u ri fara nga ndila i si yavhudi.

Ro no di tanganedza mbilahelo dza uri vhanwe vha vhabvannda a vha na manwalo o teaho uri vha vhe kha shango la Afrika Tshipembe.

Nga u dadzisa kha mbilahelo iyi, vhadzulapo vha khou vhilahedzwa nga ha zwiito zwa vhutshinyi zwine zwa itwa nga vhabvannda nahone vha dovha hafhu vha vha pomoka kha u vha dzhiela zwikhala zwa u ita zwa vhubindudzi.

Muvhuso u khou thetshelesa zwililo zwothe nahone u do zwi dzudzanya. Fhedzi ri khou ombedzela vhuimo hashu uri a hu na tshine tsha nga shumiswa sa u diimelela kha u thivhela idzo khakhathi. A ri imi na vhudifari na vhuthihi ho raloho

Sa muvhuso, ri khou dzhia maga o teaho kha u khwinisa tsireledzo na ndilaya u fhira mikanoni yothe ya shango lashu u itela uri ri vhe na vhutanzi ha uri a hu na mubvannda ane a dzhena shangoni lashu nga nnda ha mulayo. Ro dovha hafhu ra rumela vhanwe vha vhaofisiri vha Mmbi ya Vhupileli ya Lushaka lwa Afrika Tshipembe kha mikano yashu hu u itela u thusa Muhasho wa Muno kha u tandulula fhungo ili.

Kha ri shumisane rothe kha u nekedza thikhedzo kha vhabvannda vhothe vhe vha kwamea kha khakhathi idzi.

AFRIKA LA KHWINE

Thendelonzwiwa yo amba uri kha hu vhe na mulalo na vhukonani. Vhuqifhinduleli hashu ndi ha u tutuwedza ifa ili la u tshilisana nga mulalo na u isa phanda nalo.

Ri dovha hafhu ra ombedzela vhudifhinduleli hashu kha u dzhenelela kha mafhungo a u khwinisa dzhango na lifhasi la khwine.

Kha ri shumisane kha u ita uri shango lashu li vhe lavhudi kha vhote vha dzulaho khalo.

PFUN70

U shandukisa mbonalo ya zwikolo zwa Afrika Tshipembe

Muvhuso u khou fhata zwikolo hune vhana vha nga kona u aluwa na vhadededzi vha tutuwedzea u funza. Hezwi zwikolo zwi do thusa u takula tshikalo na u fhata vhumatshelo ha khwine.

Vho Amukelani Chauke

Minwaha miraru yo fhiraho muvhuso wo dzhia tshipikwa tsha vhuhovheleli tsha uri u do fhelisa zwikolo zwothe zwo fhatwaho nga mavu na u khwinisa fhethu ha u gudela ha vhana vha Afurika Tshipembe.

ga murahu ha minwaha isa swiki miraru, Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo wo kona u vula zwikolo zwi fhiraho 100 u ya kha shango.
Minisiţa vha Pfunzo ya Mutheo Vho Angie Motshekga vho netshedza tshikolo tsha

vhu 99 tshe tshe kwashiwa tsha dovha tsha fhatululwa u bva fhasi ngei Riverton, Kapa Vhukovhela zwenezwino.

Hu tshi netshedziwa tshikolo tsha phuraimari tsha Valhalla, Minisita vha tshi amba vho ri i tou vha tshiga fhedzi, fhedzi ndi tsha ndeme sa izwi tshi tshi do disa vhupo ha u gudela na u funzela ho teaho vhagudiswa na vhadededzi afha tshikoloni.

"Afha tshitshavhani tshi do disa themamveledziso ine ya vha tshomedzo ine ya nga shumiswa sa holo ya tshitshavha u itela uri hu vhe na vhushaka havhudi vhukati ha tshikolo na tshitshavha. Zwi amba uri ri khou dovha ra disa ndaka tshitshavhani tshone tshine.

"Kha rine i tou vha ndaka ine ra khou disela tshitshavha. I tou vha themamveledziso ya tshothe ine ya disa fhethu ho teaho ha u shumela na u gudela ha vhana vhashu hu re na tshomedzo dzothe dzo teaho dzine dza todea tshikoloni," vho ralo.

U netshedza ho vha tshipida tsha R8.2 wa bilioni ya zwa u Thomiwa ha Thandela ya Mveledziso ya Zwikolo zwi khou Tavhanyiswaho (ASIDI).

ASIDI ndi mbekanyamushumo khulwane ya vhufarisani ha muvhuso na zwiimiswa zwa phuraivethe ine ya khou sedza kha u fhatulula zwikolo zwi swikaho 510 kha shango lothe. Ndi zwe zwa vha zwi songo fhatwa zwavhudi.

Tshikolo tsha Phuraimari tsha Valhalla tsho thomiwa nga 1980, tsho kwashiwa tsha thomiwa u bva fhasi he tsha dura R34 wa milioni.

Tshikolo tshe tsha vha tshi na vhana vha 600 fhedzi nga 2006, zwa zwino tshi na vhana vha 1 047 kha kilasirumu dza 32, hune zwa zwino ho no vha na laiburari na leborothari va saintsi.

Mudavhi wa bola muswa u do fhatiwa he ha vha hu na tshifhato tsha kale.

Vho Andrew Lochner, thoho ya tshikolo vho ri tshikolo tshiswa tshi do takula tshikalo tsha u guda.

"Tsho ri fha fulufhelo la u fhata vhumatshelo ha khwine na uri ndi nga amba uri rine ri wanala kha Mulambo wa Elsies a zwi ambi uri ri tea u sokou dzhia zwenezwo zwa fhasi.

"Ri tea u vhudza vhagudi na u vha

sumbedzisa uri ri tea u takula tshikalo ra fhata vhumatshelo ha khwine," vho ralo.

Vho qadzisa ngauri tshikolo ndi tshiala tsha tshitshavha, na uri vho takadziwa ngauri hetshi tshikolo tsho topoliwa sa tshipiqa tsha mbekanyamushumo ya ASIDI.

"Ri do funza vhagudiswa vhashu na uri ri fulufhela uri vha do tanganedza hetshi tshifhato, tsha dovha tsha vha takula sa vhagudiswa. Vha songo lindela uri zwinwe zwi thome zwi itee. Vha tea u swika hune vha do tou di vhudza uri "Nne ndi do ita mukovhe wanga u itela uri zwithu zwi itee," vho ralo Vho Lochner.

Nga Lambamai nanwaha muhasho wo dovha wa nekedza tshinwe tshikolo tsha vhu 100 ngei Kroonstad Free State sa tshipida tsha mbekanyamushumo ya ASIDI.

Tshikolo tsho irwa dzina la Vho Dorrington Matsepe, khotsi a musadzi wa vhane Minisita wa Vhudavhidzani, Dr Ivy Matsepe-Casaburri

Tsho thomiwa nga 1992 tshi na vhana vha 500 na vhagudisi vha 15 – namusi tshi na vhana vha 1 100.

Vhunzhi ha vhana afho tshikoloni ndi tsiwana, naho hu na hedzi khaedu, tshikolo tshi khou shuma zwavhuqi kha Ndingo dza Lushaka dza Nwaha(ANA). Nwaha wo fhiraho tsho wana buronzo kha mbalo (phesenthe dza 60 – 69) na uri vho vha vhanwe vha zwikolo zwe zwa wela kha zwa 50 zwo konesaho kha vundu.

MBUNO DZO ANGARED-ZWAHO

Zwikolo zwa 106 zwo no fhela u swika zwino:

- 84 ngei Kapa Vhubvaduvha
- 11 ngei Kapa Vhukovĥela
- Zwina ngei Mpumalanga na Free State zwivhili ngei Limpopo Tshithihi ngei Kapa Devhula
- Madi: zwikolo zwa 318 zwo wana madi lwa u tou thoma.
- Tshampungane: zwikolo zwa 351 zwo wana tshampungane nahone tshi neaho tshirunzi lwa u tou thoma.
- Mudagasi: zwikolo zwa 279 zwo dzheniswa mudagasi lwa u tou thoma.

Minisita Vho Angie Motshekga na Mufarisa Minisita Vho Enver Surty vho tandavhudza pulane dza muhasho u itela u khwinisa pfunzo shangoni lashu nga tshifhinga tsha musi hu tshi khou liwa Vhuragane ha The New Age.

Tsho bva kha siatari 1

malamba (dziNGO).

"Hezwi zwi disa vhunzhi ha dziNGO zwikoloni, fhedzi kushumele ku songo davhidzaniwa. Kanzhi, vha topola zwikolo hu si na u didzhenisa kana ndivho yo fhelelaho ya muhasho, na u amba thwii nga ha u vhuedza thoho dza zwikolo," vho ralo Minisita Vho Motshekga.

"Ndi ngazwo Khantsele ya Pfunzo ya Dziminisita yo tou laela nga Thangule 2014, u itela vhudavhidzani ha vhufarisani ha khwine uri hu do swikelwa zwa nthesa. Tshiimiswa tsha Lushaka tsha Pfunzo ya Thanganelano (NECT) tshi do vha yone tshi khou shumaho kha vhudavhidzani ha hovhu vhufarisani," vho ralo.

Zwiimiswa zwi no nga TeachSA na zwone

zwi do vha na mushumo muhulwane wa u bveledzisa pulane u itela ndisedzo, u shumisa na mveledziso ya vhadededzi, ho sedzwa kha u khwathisa mvelelo, u shela mulenzhe na kushumele kwa nwana kha MST.

Muṭangano wa Ṭafulani wa MST u dovha wa sedza kha u netshedza luvhande lwa u kovhelana mafhungo na khwaṭhisedzo ya vhushumisani na vhufarisani na dziNGO.

Muṭangano wa Ṭafulani wa vhuraru wa MST wo tshea uri:

- Kha hu khwathisiwe Pulane ya Lushaka ya Sitirathedzhi ya MST.
- Hu khwiniswe u shela mulenzhe na tshivhalo tsha kuphasele kha MST.
- Hu netshedzwe mutheo wa vhufarisani ha muvhuso na zwiimiswa zwa phuraivethe u itela u livhisa tshomedzo zwikoloni hu tshi khou shumiwa na NECT

- Hu netshedzwe pulane yo fhelelaho ya ndisedzo, u shumisa na mveledziso ya vhadededzi, kha mbekanyamushumo dza MST nga u farisana na TeachSA.
- Hu topolwe zwikhala zwo fhambanaho u shumisa thekhinolodzhi kha vhudavhidzani ha mafhungo (ICT) u itela u takula u shela mulenzhe na tshivhalo tsha kuphasele zwikoloni.

U SHUMISA ICT U VHUEDZA ZWIKOLO

Thekhinolodzhi kha vhudavhidzani ha mafhungo (ICT) ndi tshinwe tsha zwine muhasho wa khou sedzesa khazwo. Nga maanda zwikoloni zwa mahayani, zwine zwa ita 25% ya zwikolo zwothe fhano shangoni lashu.

DBE i kati na u vala zwińwe zwa zwikolo zwiţuku, zwikolo zwa mahayani zwi sa khou shumaho; hu tshi khou tikedzwa zwi khou shumaho na u divhadza ICT kha izwo zwine vhana vha mirole yo fhambanaho vha funzelwa fhethu huthihi, zwine a zwi tinyei.

"Ndi tshitirathedzhi tsha u vula ndila ya vhudavhidzani," vho ralo Minisita Vho Motshekga.

Mufarisa Minisita Vho Surty vho ri muhasho u khou shuma na mihasho ya mavundu u itela uri zwiţiriki zwa pfunzo zwi tutuwedzwe nga datha

"Ri a divha uri mugudi munwe na munwe u khou shuma hani kha litheresi na nyumeresi, na uri ri a kona u kala kushumele. Ro no vha na vhagudi vha fhiraho 10.8 wa milioni kha sisiteme na uri tshipikwa ndi u vha na mugudi munwe na munwe kha dathabeisi ya lushaka shangoni lashu nwaha hoyu u tshi fhela. Hezwi zwi do thusa zwitiriki uri ri zwi kone u ita tsheo dzo teaho, zwo khwathisedzwa nga vhutanzi vhu re hone."

Tshifhingani tsho fhiraho ngei Kapa Vhubvaduvha, zwikolo zwa phesenthe dza fhasi ha 18 zwo vha zwi na vhutumanyi ha ICT na uri zwo vha zwi sa koni u shumisa Sisiteme ya Vhulangi ha Zwikolo zwa Afurika Tshipembe.

"U swika zwino zwikolo zwi fhiraho 92% zwo no vha na vhutumanyi na uri datha i vho wanala zwo leluwa," vho ralo Mufarisa Minisita Vho Surty.

Tshivhalo tsha dziMEC dza Pfunzo na vhone vho vha vhe Muṭanganoni wa Vhoramabindu wa The New Age. MEC wa Pfunzo ngei Gauteng Vho Panyaza Lesufi vho kwengweledza vhabebi uri vha vhe "thikho dza zwikolo zwashu na uri vha shele mulenzhe kha khorombusi dza zwikolo"

"Vha tou nanga. Ndi mbidzo yavho. Kha vha qivhonadze,"vho ralo.

MEC wa Pfunzo vha Mpumalanga Vho Reginah Mhaule vho amba nga ha uri vundu li khou shuma hani na zwiţiriki u itela u vha na vhuţanzi ha uri li na pfunzo ya ndeme.

"Ri khou vala zwikolo zwa mabulasini, hezwo ndi zwine a zwi khou kona u diimela nahone vhana vha mirole yo fhambanaho vha funzwa vho tangana. Fhedzi a si zwikolo zwothe sa izwi ri tshi do kona u ita hezwi kha minwaha i na tshivhalo. Ro fhata zwikolo zwine hu dzuliwa henengei na zwitanu zwine zwina zwazwo zwo no di vula nahone ro no vala zwa 20 u swika zwino."

Naho Minisiţa Vho Motshekga na dziMEC dzavho vho diimisela u khwinisa tshiimo tsha pfunzo kha zwikolo zwa Afurika Tshipembe, vha khou tenda uri heli ndi fhungo la lushaka.

"U shela mulenzhe na vhuimo ha vhabebi kha u tikedza zwa u itela uri vhana vhothe vha shango heli vha vhuelwe, zwi nga si vhuye zwa imelwa nga tshinwe tshithu. Shundunthule 2015 **Vuk'uzenzele**

MUTAKALO

Muvhuso u Iwa na TB

Vho Bathandwa Mbola

Muvhuso wo divhadza fulo lihulwane la u thathuvha lufhiha (TB) line li do thusa u fhungudza u kavhiwa na mpfu dzi diswaho ngalwo.

ufarisa Muphuresidennde Vho Cyril Ramaphosa na Minisiţa vha Mutakalo Vho Dokotela Aaron Motsoaledi vho vula fulo la u thathuvha ngei Devhula Vhukovhela sa tshipida tsha Duvha la Lifhasi la TB lo pembeleliwaho nga dzi 24 Thafamuhwe.

Afrika Tshipembe ndi shango la vhuraru lo kavheswaho kha lifhasi lothe. Hovhu vhulwadze ndi hone vhune ha khou vhulaesa vhathu shangoni lashu naho vhu tshi lafhea nahone vhu tshi thivhelea.

Ndi hone vhu disaho mpfu dza 120 000 kha nwaha. Muvhuso u khou toda u tsitsa mbalo hei u ya fhasi ha 20 000.

Sa tshipida tsha fulo, muvhuso u do sedzesa nga maanda kha zwigwada zwa vhashayatsireledzo vhane tshutshedzo ya u kavhiwa nga TB i ntha khavho. Havha vha katela vhafariwa dzidzhele, vhashumi vha migodini, zwitshavha na vhana vha re vhuponi hu re na migodi, nga maanda vha re na minwaha ya fhasi ha mitanu.

"Nyimele dza zwa matshilisano na vhushai kha ikonomi, nga maanda fhethu ha u dzula hu si ha vhudi na thahelelo ya zwiliwa, zwi sima tshisima tshavhudi tsha malwadze a ngaho TB, hune vhana vha vhesa vhone vhashayatsireledzo," vho ralo Mufarisa Muphuresidennde Vho Ramaphosa hu tshi khou vulwa heli fulo.

Mveledziso ya vhana vha tshe Vhatuku (ECD), i nga thusa u fhungudza u kavhiwa kha vhana na u tavhanya u zwi tumbula, vho ralo Mufarisa Muphuresidennde.

Muvhuso wo dovha wa topola zwiţiriki zwa rathi zwine zwi khou tea u ţavhanya u ţhaţhuvhiwa. Hezwi ndi Lejweleputswa ngei Free State, West Rand ngei Gauteng, Sekhukhune na Waterberg ngei Limpopo na

vha dinwa nga mutsiko

wa ntha wa malofha u

songo doweleaho, a vha

wa malofha, na uri mpfu dzi todaho u swika

50% dzi vhangwa ngawo nga kha tshiţirouku

na vhulwadze ha mbilu, hezwi ndi u ya nga

ha Tshiimiswa tsha zwa Mutakalo tsha Lifhasi

"Mutsiko wa malofha u ntha ndi musi

mutsiko wa malofha u tshi dzulela u gonya

kha dzitsinga dzavho. Ndi vhulwadze ho

anzaho...a vhu tou dina fhedzi, vhu dovha

ha tsika vhane vha vhu lwala,"vho ralo Vho

Dokotela Stan Moloabi, Muhulwane wa Vhu-

langi ha Ndondolamutakalo kha Tshikimu

tsha Dzilafho tsha Vhashumeli vha Muvhuso

utsiko wa ntha wa malofha u songo

doweleaho une u fara muthihi wa

vhararu kha vhaaluwa lifhasini

ļothe, u divheesa ngauri mutsiko

hovhu vhulwadze.

(WHO).

Mufarisa Muphuresidennde Vho Cyril Ramaphosa vha ingamela mutshini wa u thathuvha TB. Vhashumeli vha mutakalo vha fhiraho 200 vho pfumbudziwa nga ha tshidzidzivhadzi tsha dzilafho ja u lwa na TB.

Bojanala na Dr Kenneth Kaunda ngei Devhula

U phadaladza zwa u thathuvhiwa zwi do itiwa nga u sielisana. Kha nwaha wa u thoma wa minwaha miraru ya fulo, ndi Mufarisa Muphuresidennde Vho Cyril Ramaphosa vha tshi amba, muvhuso u do thathuvha vhafariwa vha swikaho 135 000 kha dzidzhele dzashu na vhashumi vha migodini vha swikaho hafu ya

"Kha hezwi zwiţiriki zwa rathi, ro diimisela u thathuvha mirado ya tshitshavha vha hanefha kha 5 milioni na 1.2 wa milioni wa vhana vha zwikolo, senthara dza ECD na khireshe."

Muvhuso wo no thathuvha vhafariwa vha

"Hetshi ndi tshararu tsha vho gwevhiwaho na vhafariwa vho lindelaho tsengo. Mbekanyamushumo i khou tshimbila zwone kha u do thathuvha vha fhiraho 90% nga Thafamuhwe 2017," vho ralo Mufarisa Muphuresidennde

Hei mbekanyamushumo yo no thathuvha mirado ya zwitshavha vha 140 000 kha zwiţiriki

Vhaingameli vha ţahe vho no di tholiwa uri vha thuse Muhasho wa Mutakalo kha u do lavhelesa zwa ndisedzo ya tshumelo ya TB nga migodi.

Kha nwaha wa vhuvhili wa fulo la u ţhaţhuvhiwa, hu vho do vha na u sedza kha khantsele dza dzidoroboni. Kha ńwaha wa

Mutsiko wa ntha wa malofha u songo doweleaho: Tshivhulahi tsho fhumulaho

vhuraru, muvhuso u do dzhenisa mavundu a Kapa Vhubvaduvha, Gauteng, KwaZulu-Natal na Kapa Vhukovhela kha mutevhe wawo.

U itela u vha na vhuţanzi ha uri vhalwadze vha TB vhane vha khou nwa mishonga vha fhedza mishonga ye vha fhiwa nga vhashumeli vha mutakalo, muvhuso u do da na sisiţeme ya u londa vhalwadze vhe vha xelaxela vha si tsha dzhia mishonga na ndila dza u kwama avho vhalwadze vha TB vhane vha ḍivhea.

U dadzisa kha izwo, vhaongi vha fhiraho 200 vho pfumbudziwa uri vha thome u shuma na vhalwadze kha tshidzidzivhadzi tsha dzilafho la u lwa na TB fhethu ho vhambanaho.

Zwa zwino Afrika Tshipembe li na fhethu ho fhambanaho ha 298.

Mufarisa Muphuresidennde vho ri u disa tshumelo tsini na zwitshavha na zwone zwi do sedziwa khazwo nga tshifhinga hetshi tsha fulo sa izwi zwi tshi leludzela vhalwadze na u disa mvelele dza khwine dza dzilafho.

Zwihulwane zwa ili fulo, vho ralo, a zwongo tou guma fhedzi kha u thathuvha na u lafha

"Hu khou dovha ha sedzesiwa kha u fhungudza u kavhiwa. MaAfurika Tshipembe vhothe hu na zwine vha nga ita kha u fhungudza khonadzeo ya u kavhiwa," ndi Mufarisa Muphuresidennde. Vho dadzisa ngauri zwithu zwo leluwaho sa u tou thivha mulomo musi muthu a tshi hotola zwi nga disa tshandurokhulwane.

Malofha avho a nga disa tshanduko

Tshumelo ya Lushaka ya Netshedzo ya Malofha ya Afrika Tshipembe

hathu vhanzhi a vha zwi limuwi uri u ņetshedza malofha zwi nga disa lifhasi ļa vhudi kha matshilo a vhanwe. U netshedza yunithi ya malofha ndi zwa ndeme na uri ndi tshumelo ine ya ţoḍea ine ya nga vhulunga matshilo.

Nga u netshedza malofha, vhanetshedzi vha khou thusa Tshumelo ya Lushaka ya Netshedzo ya Malofha ya Afrika Tshipembe (SANBS) uri vha dzule vhe na malofha u itela u thusa musi hu na thodea ya shishi ya u dzhenisa malofha.

U dzheniswa malofha Afrika Tshipembe zwi itwa kha mithethe ya 48 minwe na minwe. Hune ha todea malofha, arali a matuku, ndi yunithi dza 810 000 kha ńwaha u itela uri hu kone u swikelwa thodea dza Afrika Tshipembe. U dzhenisa malofha ndi maitele a zwa mishonga ane a itwa uri hu thivhiwe malofha e a lozwea nga tshifhinga tsha muaro kana khuvhalo i shushaho. U dzhenisa malofha zwi nga kha di itwa arali muvhili wavho u sa koni u diitela malofha nga nţhani ha vhulwadze.

Zwa zwino SANBS, tshiimiswa tshi sa shumeli malamba tshine tsha netshedza malofha u itela uri a dzheniswe mivhilini Afrika Tshipembe, tshi na vhane vha netshedza malofha vha 432, 000, vhane vha fhasi ha phesenthe nthihi ya lushaka nga u angaredza. Hezwi zwi amba uri vhanetshedzi vha malofha vhanzhi vha kha di todea nga maanda ho sedzwa uri SANBS i tou ditika nga vhanetshedzi fhedzi vhane vha vha vha tshi khou tou funa u netshedza malofha u itela u thusa u vhulunga matshilo.

NDI NNYI A NO TODA MALOFHA?

Hu na thodea ya malofha duvha linwe na linwe na uri hu na vhalwadze vhanzhi vha ţoḍaho u dzheniswa malofha vhege nga vhege u itela uri vha tshile. Vhalwadze vhane vha toda u dzheniswa malofha:

- Vhafumakadzi vhane vha lozwesa malofha nga murahu ha musi zwa u dihwala zwi tshimbila zwavhudi songo
- Vhana vha re na thahelelo yo kalulaho ya malofha
- Khuvhabvu dza kha khombo
- Vhalwadze vha khentsa na vho itwaho

a vha koni u <u>N</u>etshedza Malof-HA ARALI VHA ÑA:

- Mutsiko wa fhasi wa malofha
- Mutsiko wa ntha wa malofha
- Vha na thahelelo ya hemagilobini (ayoni)
- Vho dihwala
- Vha tshi kha di bva u itwa muaro.

zwikambi zwavho na malele a muno."

DZAVHO Vho Dokotela Moloabi vha ombedzela ndeme ya ndingo ya mutsiko wa malofha.

KHA VHA DIVHE NOMBORO

"Vha tea u dalela dokotela wa muţa wavho ńwaha muńwe na muńwe u ya kha mivhili u ya u ita ndingo dza mutsiko wa malofha, u itela u vha na vhuţanzi ha uri mutsiko wavho wa malofha u kha tshikalo tsho

teaho, tshine tsha vha kha 120 kha 80." Fhedziha, Vho Dokotela Moloabi vha eletshedza uri arali vha na vhulwadze ha swigiri, vhulwadze ha mbilu, thaidzo ya tswio kana mutsiko wavho wa malofha wo vhuya wa kaliwa tshifhinga tsho fhiraho wa wanala u ntha ha 120 kha 80, zwenezwo vha tea u yo tolwa kana hu luthihi kha nwaha.

MUTSIKO WA MALOFHA U LAFHIWA KANA U THIVHELI-**WA HANI**

Naho mutsiko wa ntha wa malofha u tshi lafhea, u shandukisa matshilele u ya kha o leluwaho zwi nga vha thusa u imisa mutsiko

- Kha vha fhungudze muno/ kana u la zwa sodiamu
- Kha vha ite nyonyoloso nga misi
- Kha vha le zwiliwa zwi na mutakalo
- Kha vha thogomele tshikalo tsha muvhili
- Vha songo nwesa zwikambi
- Vha songo daha

HU NA TSHUTSHEDZO NAA?

A huna tshutshedzo kha u nekedza malofha. Vha a thavhiwa kha munwe hu u ita ndingo dza u vhona uri tshikalo tshavho tsha ayoni tshi khou tenda naa uri vha netshedze malofha.

Zwi shumiswaho kha netshedzo ya malofha, ho katelwa nelete, zwibegana zwa malofha, dzitshubu na nelete ya u thavha munwe zwi vhe zwiswa, zwi lovhewe mushongani na uri zwi laţiwe. Zwa vhuya zwa shumiswa, zwi laţiwa kha tshifaro tsha hone tsho tou itelwaho zwone tshine tshi a pwashek-

Vhathu vhane vha didzhenisa kha matshilele a songo tsireledzeaho sa vhudzekani ha vhane vha sokou tangana, vhudzekani vhu songo tsireledzeaho ha munna nga munna kana vhane vha khou dzhia zwidzidzivhadzi nga u tou thavha kha tsinga a vho ngo tea u netshedza malofha.

NGELETSHEDZO DZA PHANDA HA MUSI VHA TSHI NETSHEDZA:

- Kha vha le zwiliwa zwire na pfushi dzo linganelaho iri nna phanda ha musi vha tshi ņetshedza
 - Kha vha thome vha sedzuluse arali vha tshi nga netshedza malofha

NGELETSHEDZO DZA NGA MURAHU HA U NETSHEDZA:

- Kha vha le zwavhudi u itela u engedza tshiludi tshavho iri nna u ya kha dza rathi:
- Vha songo daha kha minethe ya 30
- Vha songo hwala zwi lemelaho nga tshanda tshine vha khou ya u tshi shumisa u netshedza, kha iri mbili.

"Vhathu vha nga vha na mutsiko wa malofha tshifhinga tshilapfu vha sa zwi divhi, ndi ngazwo vhu tshi nga vha khombo."

Duvha la Lifhasi la Mutsiko wa ntha wa Tshikimu tsha Dzilafho tsha Malofha li humbulwa nga dzi 17 Shundunthule Vhashumeli vha Muvhuso na uri zwiimiswa zwa mutakalo na muvhuso u ya kha shango lothe, vha shumisa heli duvha Vhathu vhanzhi vhane u disa tsivhudzo.

Hovhu vhulwadze vhu nga di disa u kundelwa u shuma ha tswio, vhulwadze ha maţo na ha u xelelwa nga muhumbulo.

MALOFHA: TSHISUKUMEDZI TSHA VHUTSHILO KHA U RWA zwi divĥi uri vha a lwala HA MBILU YAVHO

Tshifhinga tshothe musi mbilu yavho i tshi rwa, hu ţalutshedza Vho Dokotela Moloabi, malofha a kĥou bommbelwa muvhilini wavho nga kha dzitsinga. Mutsiko wa malofha ndi wone u sukumedzaho malofha u a isa ntha kha mbondo

'Tshisukumedzi hetshi tshi na ndeme sa izwi malofha avho a tshi tea u tshimbidza gesedungi na pfushi kha muvhili wavho. Fhedziha, arali mutsiko u ntha, mbilu itea u bommbesa zwine zwa nga vhaisa tsinga dza malofha zwa disa na malwadze a mbilu.'

Zwithu zwinzhi zwi nga kwama mutsiko wa

'Vha kha tshutshedzo khulwane ya mutsiko wa ntha wa malofha arali vha mualuwa sa izwi tsinga dzavho dza malofha dzi tshi vho oma hezwi vha tshi aluwa, na uri arali vha na divhazwakale ya mutsiko wa malofha wa ntha

"Fhedziha, naho vha nga si kone u ita tshithu nga hezwi zwivhili, hu na matshilele ane a nga langulwa. Hezwi zwi katela tshileme tsha muvhili wavho, dzema ļavho ļa maļele, madahele,

Kha vha fhungudze mutsiko